

■ Litteraturgranskningar

Bolin, Anna, 2008. *The military profession in change – the case of Sweden*. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.

GUNNAR ÅSELIUS¹

Syftet med Anna Bolins avhandling är att belysa militären i dess roll som professionell aktör och att analysera hur denna roll påverkas i mötet med en förändrad säkerhetspolitisk miljö. Hon har valt att undersöka den svenska officerskåren, som hon känner väl efter många års arbete vid Försvarshögskolan och inom Försvarsmakten. Språnget från passivt, förrådsställt nationellt försvar till aktivt, globalt insatsförsvar kan antas ha varit särskilt dramatiskt i detta fall, som därför blir intressant som illustration till den förändrade säkerhets- och försvarsmiljön efter kalla kriget. Författaren har dels försökt konstruera en alternativ modell för att beskriva hur officerskårens professionella identitet har förändrats, i syfte att därigenom kunna karakterisera densamma, dels genom intervjuer med elever vid Försvarshögskolans chefsprogram (kursen 2003–2005) undersökt hur de professionella själva har reagerat på förändringen.

Författaren anknyter till den generella forskningen kring professioner och den neoweberianska traditionen med namn som Freidson, Matthews, Abrahamsson

1 Gunnar Åselius är professor i militärhistoria vid militärvetenskapliga institutionen, Försvarshögskolan.
E-post: gunnar.aselius@fhs.se

och Huntington, vilken betonar professionernas maktlystnad och intresse av ”social closure”. Den professionsmodell som hon efter läsning av klassikerna presenterar i avhandlingens kapitel 2 vilar på följande sju pelare:

1. Expertis (chefer kan inte importeras utifrån)
2. Jurisdiktion inom yrket (professionen bestämmer själv i stort arbetsdelning och arbetsinnehåll)
3. Yrkesspecifik arbetsmarknad (professionen har monopol på att utöva yrket)
4. Yrkeskorporativism (en utvecklad samhörighetskänsla mellan de yrkesverksamma genom enhetlig karriärgång, utvecklade riter och traditioner, facktidskrifter etc)
5. Lång yrkesgemensam utbildning och praktik, där utbildningsanstalterna också tar ett ansvar för fostran och för att expandera professionens kunskap
6. En väldefinierad yrkesetik
7. En betydande autonomi i yrkesutövningen, som professionen anser sig behöva för att kunna utöva sitt yrke och som speglar i vilken grad den åtnjuter samhällets förtroende.

Den nya säkerhetsmiljö Bolin beskriver i kapitel 3 har skildrats många gånger. Det gamla invasionshotet i Östersjöområdet har försvunnit. Säkerhetsbegreppet har vidgats. Gränsen mellan militär och civil säkerhet har tunnats ut. Hoten har blivit otydligare och handlar mindre om att skydda territorium än om att skydda värden. Genom ny teknik blir gerillakrig och terrorism det enda sättet för en svagare

part att utmana en starkare, men tekniken ger samtidigt möjligheter att förebygga och dämpa konflikter genom bättre underrättelsemöjligheter och humanare vapen. Det kalla krigets slut har slutligen medfört ekonomiska nedskärningar för de militära etablissemangen i alla länder.

I kapitel 4 undersöker författaren hur den militära professionen i Sverige har påverkats av förändringarna. Även om för många till väpnad strid fortfarande pekas ut som den centrala kompetensen för det svenska försvaret i alla officiella dokument diskuterar man nu – på ett sätt som tidigare var otänkbart med tanke på Ådalenhändelserna 1931 – nya uppgifter för militären inom terrorist- och brottsbekämpning liksom inom fredsbevarande och humanitära operationer. Enligt Bolin är internationaliseringen en viktig faktor bakom den här utvecklingen. Samarbete och övningar tillsammans med andra länder är också nödvändigt för att svensk militär ska kunna delta i internationella operationer. Att en underofficerskår har saknats i det svenska försvaret sedan befälsreformerna 1972–83 innebär emellertid att svenska officerare haft en internationellt sett särpräglad officersutbildning, där mycket tid fått ägnas åt att lära sig praktiska ting. I ett internationellt perspektiv har den grundläggande officersutbildningen i Sverige de facto befunnit sig på underofficersnivå, med en ”officersdel” som varit radikalt kortare än i andra länder. I den nya säkerhetsmiljön efter det kalla kriget har dock kraven på officerare att kunna tänka abstrakt och snabbt kunna sätta sig in i nya saker på egen hand skärpts, liksom kraven på svenska officerare att kunna interagera med sina utländska, akademiskt skolade kolleger. Mot denna bakgrund har krav på en akademisering av den svenska officersutbildningen förts fram. Akademiseringen och trenden mot ett ökat inslag

av reservofficerare torde liksom satsningar på att rekrytera kvinnor, invandrare och sexuella minoriteter till försvaret leda till en mer heterogen officerskår i framtiden, menar Bolin. Att Försvarmakten samtidigt anbefaller ökad integration mellan officerare över försvarsgrensgränserna tror hon endast delvis kommer att motverka denna ökade mångfald.

I kapitel 5 presenterar så Bolin sin alternativa modell av officersyrkets förändring efter det kalla kriget. Under hänvisning till Samuel P Huntington påminner författaren om att varje militär organisation rymmer en funktionalistisk strävan mot perfektion och effektivitet, som konkurrerar med samhällsliga krav på insyn och kontroll, liksom med de professionellas önskan att vara en del av samhället omkring dem. Samhället kan inte hantera en krigsmakt som blir för effektiv i sin professionalism, men professionens strävan efter effektivitet kan samtidigt undergrävas av en allt för kontrollerande samhällsombildning. Bolin menar att på kort och medellång sikt är det troligare att ökad integration med samhället blir den trend som kommer att dominera i Sverige, eftersom det kommer att dröja innan den svenska officerskåren blivit tillräckligt duktig på sina nya uppgifter för att den ska kunna bygga upp en ny slutenhet mot omvärlden för att värja sin autonomi. När författaren ska beskriva professionens nya utseende lånar hon en modell av Moskos, Williams och Segal från åren kring millenieskiftet, som delar in den militära professionens utveckling i västvärlden under 1900-talet i tre stadier. Perioden fram till 1945 präglades av den ”moderna eran”, när huvuduppgiften var försvaret av nationens territorium med en nationell värnpliktsarmé. Officersyrket handlade då primärt om att leda väpnad strid. Det kalla krigets epok (1945–90) var ”den senmoderna eran”,

när försvarets uppgift var att verka krigs-avhållande genom avskräckning inom ramen för en allians. Officeren blev nu i allt högre grad tekniker och byråkrat. I den postmoderna eran slutligen (efter 1990), är försvarets uppgift i allt högre grad att genomföra humanitära operationer på uppdrag av det internationella samfundet. Den militära professionen rymmer förutom rollen som soldat därmed också roller som diplomat, polis, räddningsledare och socialarbetare. Bolin stöder sig även på äldre verk av Janowitz (1960) och Moskos (1976) för att diskutera en alternativ militär identitet, där officerarna ser sig själva mer som lagens väktare i världssamfundets tjänst än som ett våldsinstrument tillhörigt nationalstaten. I korthet menar Bolin att den nya militära professionen rymmer en vidare kompetens och jurisdiktion – likt polisens och räddningstjänstens – och mer av ideal om opartiskhet och samarbetsförmåga med civila myndigheter och humanitära organisationer. Skråkontroll och skråkänsla torde i motsvarande grad komma att försvagas, men officerarnas attraktivitet på arbetsmarknaden i alternativa sysselsättningar samtidigt öka. Författaren menar att i ett land som Sverige tillkommer internationaliseringen som en viktig kraft bakom uppkomsten av en ny professionell identitet, bort från den ”självständige krigaren” (*independent warrior*) mot den ”engagerade konstapeln” (*involved constable*). Eftersom säkerhetspolitikens internationella kontext länge varit självklar för teoretikerna från anglosaxiska länder, har de inte funnit det angeläget att särskilt nämna denna förändring. I ett svenskt perspektiv handlar det dock om en verklig kulturrevolution.

I kapitel 6 definierar författaren attityder som något som är mer reflekterat än mentalitet men svagare än ideologi, och hävdar att det finns en koppling mellan

människors attityder och deras beteende. Därefter redovisar hon i kapitel 7 resultaten av den andra delen av sin undersökning – intervjuerna med de studerande på Försvarshögskolans chefsprogram 2003–2005. Hon kan konstatera att svenska officerare verkar bejaka den nya utvecklingen. De stödjer säkerhetspolitikens omläggning efter det kalla kriget, även om de fortfarande ser förmågan att leda väpnad strid som sin huvudkompetens. De ser internationaliseringen som välkommen och logisk, de välkomnar ett vidgat professionsbegrepp, ett ökat inslag av civilanställda och reservare på nyckelbefattningar och kan tänka sig lyda under andra myndigheter i specifika operationer. De anser Försvarsmaktens relationer med politiker och media angelägna att förbättra, är positiva till en akademisering av sin utbildning och anser det värdefullt att få en breddad rekrytering till officersyrket från så kallade minoritetsgrupper (även om det inte får innebära att försvarets effektivitet försämras eller att ”positiv särbehandling” tillämpas). Deras föreställning om en bra chef överensstämmer dessutom ganska väl med de ideal som finns i samhället i övrigt. De intervjuade säger sig slutligen vilja ha mer integration mellan försvarsgrenarna. Det är emellertid endast en tredjedel av dem som definierar sig själva som ”officerare”, medan två tredjedelar ser sig som officerare i en särskild försvarsgren eller ett visst truppslag. Sammanfattningsvis konstaterar Bolin att de svenska officerarna avviker internationellt genom sin positiva inställning till den professionella identitetens nya innehåll. Hon påpekar dock att de internationella studier hon jämför med är gamla, och att urvalet av officerare i hennes undersökning varit mer elitbetonat. Hon tolkar resultaten som att en försvagad känsla av professionell exklusivitet och skrågemenskap har

börjat krypa in i den svenska officerskåren, och menar att en fundamental förändring kan vara på gång. I kapitel 8 sammanfattas avhandlingens resultat, varvid undersökningarna i kapitlen 5 och 7 särskilt lyfts fram.

När det gäller formalia fyller avhandlingen alla rimliga krav, även om det sätt på vilket författaren delat in sin källförteckning i källor och litteratur (s 194) är en smula förbryllande. Här och var i texten finns också märkliga påståenden om historiska sakförhållanden. Sverige har inte varit neutralt sedan 1812 eller formellt alliansfritt sedan 1914 (s 61, not 9). Ubåtsjakterna på 1980-talet kan knappast karaktäriseras som "armed conflict" (s 62, not 12). Militära försvarsministrar avskaffades inte av regeringen Staaff 1911 (s 64, not 22 – den senaste yrkesofficeren på posten var Harald Malmberg i regeringen Lindman 1930, och skilda försvarsdepartement för armé och marin fanns kvar ända till 1920). Att det svenska försvaret under det kalla kriget av neutralitetspolitiska skäl avsiktligt skulle ha hållit sig med unik utrustning och taktik (s 64) är nog inte heller med sanningen överensstämmande.

Presentationen av utbildningsreformer och karriärvägar har inte kunnat hållas helt uppdaterad, vilket är förståeligt. Det svenska enbefälssystemet är numera avskaffat och en fast anställd specialistofficerskår har införts, med de anglosaxiska underofficersgraderna som modell (om än under gamla svenska beteckningar). Ett system med kontraktsanställda soldater är under införande. Även om Försvarshögskolan ännu inte har fått rätten att bedriva forskarutbildning, är i varje fall officersutbildningen helt akademiserad och underställd utbildningsdepartementet, vilket är unikt i världen. Slutligen hade det varit önskvärt att författaren tydligare

redovisat hur den enkät hon använt varit utformad, exempelvis i en bilaga.

Av 83 studerande på Försvarshögskolans chefsprogram 2003–2005 var det ungefär en fjärdedel (21) som valde att delta i Bolins enkät. Av dessa kom fyra från armén, som samtidigt är den största försvarsgrenen med drygt hälften av de studerande i en normal kurs. Man kan ha synpunkter på detta statistiska underlag, men Bolin har också formulerat sina slutsatser med föredömlig försiktighet.

I huvudsak är det alltså en högst anständig undersökning som Bolin presenterar, dessutom präglad av en ärlig ambition att pröva de egna resultatens hållbarhet. Min kritik gäller i första hand valet av teoretiska utgångspunkter för studien.

Som framgått av innehållsreferatet ovan finns en omfattande litteratur kring militären som profession, men det är knappast en genre som har förmått att förnya sig särskilt väl under de senaste decennierna. De flesta titlar Bolin åberopar som inspiration är mellan 40 och 50 år gamla. Det skulle kunna tyda på att de fundamentala verken inom traditionen står starka och ointagliga för kritik, men så är nog inte fallet. Senast 2003 genomförde historikern Elliot Cohen en förödande vidräkning med den från Samuel Huntington härstammande synen på officerskåren som en profession bland andra i det moderna samhället (Cohen 2003). I den professionsmodell som skisserades inledningsvis och som utgör utgångspunkt för undersökningen, är det särskilt kriterierna 1, 2 och 7 (expertis, jurisdiktion och autonomi) som kan ifrågasättas i så hög grad att jämförelser mellan officerare och andra klassiska professioner som läkare och jurister blir problematisk.

Eftersom militären i moderna samhällen är underkastade politisk styrning på ett sätt som andra offentliga verksamheter

inte är, är den omständigheten att militära chefer rekryteras internt måhända inte så betydelsefull när det gäller att hävda professionens status som oberoende expertkår. Om kärnan i den militära professionen är att ”leda väpnad strid”, måste vi också ställa oss frågan vari expertisen egentligen består. Hur många svenska officerare har i så fall någonsin utövat sin profession? Skulle vi komma på tanken att beskriva kirurger som aldrig opererat eller advokater som aldrig uppträtt i rätten som professionellt verksamma? Även om den svenska officerskåren är ett extremt exempel, har bristen på möjligheter till praktik varit ett generellt problem för västerländska officerare efter Wienkongressen 1815. Under en genomsnittlig militär karriär inträffar i vår del av världen kriget helt enkelt alldeles för sällan! Cohen påpekar att den befälhavande generalen vid ett krigsutbrott inte kan jämföras med en överläkare på ett sjukhus eller en senior delägare i en advokatfirma. De senare har opererat och processat hundratals gånger och kan sina yrken. Generalen däremot är liksom underläkaren eller yngste juristpraktikanten ofta helt ny i sin befattning, men förväntas ändå obesvärat kunna leda verksamheten.

Och givetvis är ett krig eller en internationell fredsoperation impregnerad av politik på ett sätt som en blindtarmsoperation eller en rättsprocess aldrig är. För den medicinska och den juridiska professionen är det lätt att formulera målet för verksamheten: gör patienten frisk eller minimera vederbörandes lidande, vinn målet eller reducera åtminstone påföljden så mycket som möjligt. Då finns också en grund för att framgångsrikt hävda kraven på autonomi gentemot omvärlden. Men är detta verkligen möjligt för den militära professionen? Vilket utrymme för autonomi kan det finnas för en yrkesgrupp

vars enda tillättna klient är det egna landets regering – och har varit så i bortåt 350 år? Och hur lätt är det att prioritera mellan olika, från politiskt utgångspunkter definerade krigsmål? I Kosovo 1999 ville exempelvis NATO hindra att den etniska rensningen fortsatte och få ett snabbt slut på konflikten, samtidigt döda så få civila och förstöra så litet av infrastrukturen som möjligt, samtidigt bevara NATO:s trovärdighet som avskräckningsinstrument, samtidigt undvika att provocera Ryssland, samtidigt hålla ihop alliansen internt, samtidigt slippa sätta in marktrupp och bevara de egna hemmaopinionernas bräckliga stöd för kriget. Därtill kom rivaliserande dagordningar mellan USA och flertalet av de europeiska NATO-länderna, motsättningar mellan NATO:s militära högkvarter SHAPE i Bryssel och Pentagon i Washington DC och mellan olika försvarsgrenar inom den amerikanska krigsmakten (jfr Henriksen 2007). Det är inte särskilt svårt att rada upp en liknande katalog av konkurrerande, inbördes oförenliga mål för den NATO-ledda insats i Afghanistan i vilken det svenska försvaret just nu deltar tillsammans med militär från ett fyrtiotal andra länder. Det är inte heller svårt att inse att en kirurg vid sitt operationsbord aldrig behöver hantera den typen av problem.

Det finns emellertid andra, mer fruktbara perspektiv för att studera officerare, än efterkrigstidens funktionalistiskt inspirerade militärsociologi från USA. De viktigaste förnyarna av professionsforskningen i dagens Sverige är sannolikt filosofer, som med utgångspunkt i Aristoteles tankar kring begreppet *fronesis* undersöker den praktiska kunskapens förutsättningar (Bornemark & Svenaeus 2009). Det finns även en intressant studie av den militära professionen från dessa utgångspunkter, författad av Bertil Rolf (Rolf 1998).

Ett annat möjligt sätt att undersöka den militära professionen representeras av studier kring strategisk kultur. Det är uppenbart att svenska officerare i olika avseenden skiljer sig från kolleger i andra länder, men också att officerare från olika försvarsgrenar skiljer sig från varandra. Om detta för Bolin själv intressanta resonemang i texten (s.125 – jfr även Lynn 2003; Cooperation & Conflict 2005).

Frågan är på vilket sätt den militära identiteten har förändrats i Sverige under senare år, och om dagens officerare nödvändigtvis är mer mottagliga för inflytande från det omgivande samhället än det gamla totalförsvarets svenska officerskår, som var verksam i alla delar av landet och vars representanter fanns utplacerade på alla samhällsviktiga verk och myndigheter, som dagligen mötte det svenska samhället genom tiotusentals värnpliktiga och frivilligt försvarsaktiva. Det finns en rad kulturella och historiska omständigheter – ett folkförankrat massförsvaret med ”lumpen” som en formerande ungdomserfarenhet för den absoluta huvuddelen av den manliga befolkningen, månghundraåriga landskapsregementen genom vilkas kaserngrindar generation efter generation av bygdens manliga ungdom fick passera, en långt in på 1900-talet socialt exklusiv officerskår som var väl integrerad i samhällseliten lokalt såväl som nationellt och som aldrig skämdes för att engagera sig partipolitiskt, en särpräglad, patriarkal och välvillig disciplintradition med anor tillbaka till indelningsverkets dagar (Ericson 1999, Borell 1988, Andolf 1985, Åselius 2005). Sammantaget innebär detta att bidraget som den efterkrigstida, amerikanska militärsociologiska traditionen kan lämna för att belysa avhandlingens svenska problematik får antas vara skäligen begränsat.

Mitt sammanfattande omdöme är att Anna Bolins skrivit en avhandling som

inom de teoretiska ramar hon valt och med det empiriska underlag som stått henne till buds utgör ett gediget bevis på hennes behärskning av forskningens hantverk. Däremot anser jag att det finns andra, mer fruktbara perspektiv för att utforska avhandlingens problematik än den neoweberianska traditionen inom professionsforskningen med dess militära tillämpningar. Jag tror också att det är för tidigt att sja om officersprofessionens framtid i Sverige. Det är nog troligare att införandet av ett renodlat yrkesförsvaret, som huvudsakligen är verksamt under krigsliknande förhållanden i främmande världsdelar och då oftare i samarbete med kolleger från andra länder än med svenska civila ämbetsmän, kommer att resultera i en stärkt skråidentitet hos den svenska officerskåren – stärkt i en utsträckning som vi i dag knappast kan föreställa oss.

Referenser

- Andolf, Göran, 1985. ”Den svenska officerskårens ursprung under 1900-talet: fädernas yrken, geografisk härkomst, skolgång”, *Militärhistorisk tidskrift* 7, s. 143–202.
- Borell, Klas, 1989. *Disziplinära strategier: en historiesociologisk studie av det professionella militärdisciplinära tänkesättet 1901-1978*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bornemark, Jonna & Svenaeus, Fredrik (red.), 2009. *Vad är praktisk kunskap?* Huddinge: Södertörns högskola.
- Cohen, Eliot A., 2003. *Supreme command: soldiers, statesmen, and leadership in wartime*, New York: Anchor Books.
- Cooperation and Conflict, 2005. ”Special issue on Nordic strategic culture”, 40 (1).
- Ericson Wolke, Lars, 1999. *Medborgare i vapen: värnpliketen i Sverige under två sekel*. Lund: Historiska media.
- Henriksen, Dag, 2007. *NATO's gamble: combining diplomacy and airpower in the Kosovo crisis, 1998-1999*. Annapolis, Md.: Naval Institute Press.

- Janowitz, Morris 1960. *The professional soldier: a social and political portrait*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Lynn, John A., 2003. *Battle: a history of combat and culture*. Boulder, Colo.: Westview.
- Moskos, Charles C., 1976. *Peace soldiers: the sociology of a United Nations military force*. Chicago: Univ. of Chicago.
- Rolf, Bertil, 1998. *Militär kompetens: traditioners förnyelse 1500-1940*. Nora: Nya Doxa.
- Åselius, Gunnar, 2005. "Swedish Strategic Culture since 1945", *Cooperation and Conflict* 40 (1), s. 25–44.